

Lidia Hanakówna

Sprawozdanie z sesji naukowej na temat: Duchowość polskiego średniowiecza

---

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 3/1, 247-251

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SPRAWOZDANIE Z SESJI NAUKOWEJ NA TEMAT:
DUCHOWOŚĆ POLSKIEGO ŚREDNIOWIECZA.

W dniach 24–25 października 1995 roku Katedra Historii Kościoła epoki Średniowiecza na Wydziale Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie zorganizowała sesję naukową na temat: *Duchowości polskiego średniowiecza*. Prócz przedstawicieli warszawskiego środowiska naukowego, w sesji uczestniczyli również naukowcy z Krakowa, Poznania i Kielc.

Otwierając symposium ks. prof. Emil Stanuła, Dziekan Wydziału Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych, wyraził nadzieję, że problemy poruszone w toku obrad staną się inspiracją do dalszych, wnikliwych badań nad polskim średniowieczem. Ks. Dziekan życzył również uczestnikom sesji wielu wrażeń i pożytecznych wniosków, wypływających z tak interesującego doboru tematów rozpraw naukowych.

Pierwszego dnia sesji przewodniczyła prof. Maria Koczerska (UW). Jako pierwszy wystąpił prof. dr hab. Jerzy Wyrozumski (UJ) z referatem pt. *Świątobliwość kobiet w małżeństwie XIII w. w Polsce*. Wg opinii współczesnych kobieta uchodziła za zło, jako sprawczyni grzechu pierworodnego; mimo to niektóre z kobiet, żyjące w XIII stuleciu, dostąpiły świętości i były otaczane wielką czcią. Oprócz pierwszych męskich świętych polskich (Wojciecha biskupa, Stanisława biskupa, Jacka i Czesława Odrowążów), w wieku XIII ujawniła się także świętość kobiet polskich: Jadwigi księżny śląskiej, jej synowej Anny czeskiej, Salomei córki Leszka Białego, wdowy po królu halickim Salomonie, fundatorki klasztorów klarysek w Starym Sączu i Zawichoście, klaryski; Kingi, królowny węgierskiej, żony Bolesława Wstydliwego, klaryski; Jolanty, królowny węgierskiej, żony Bolesława Pobożnego księcia kaliskiego, klaryski; Bronisławy norbertanki z Krakowa, którą XVII-wieczna tradycja połączyła z rodem Odrowążów. Prof. J. Wyrozumski większą uwagę poświęcił czterem z nich: Jadwidze, Annie, Salomei i Kindze, jako, że o nich mamy dane ikonograficzne im współczesne. W tym miejscu prof. J. Wyrozumski przedstawił żywoty czterech pań piastowskich, na podstawie których postanowił odpowiedzieć na tezę zawartą w tytule jego referatu i doszedł do wniosku, iż Jadwidze (choć była siedmiokrotnie matką), Salomei i Kindze (które ślubowały czystość w małżeństwie) obcy był pociąg seksualny. Jadwiga swoje macierzyństwo traktowała jako obowiązek wobec dynastii. Natomiast wszystkie poświęciły się żarliwym praktykom religijnym, aktem miłosierdzia i życiu rodzinnemu, i to właśnie stanowiło o ich świętości życia w oczach współczesnych.

O poszukiwaniach odbicia religijności ludzi średniowiecza mówił ks. dr Grzegorz Ryś (PAT Kraków), który wskazał na *miracula*, pieśni i obrazy, jako mające wpływ na ówczesną pobożność. W umysłach ludzi tamtej epoki duże znaczenie miały pielgrzymki (zwłaszcza do Ziemi Świętej), które były odzwierciedleniem dramatu Jezusa Chrystusa, aktem religijności bądź wynikiem ślubowania dokonanego w momencie zagrożenia życia lub mienia. Znaczną rolę odgrywały pieśni religijne, malowidła ścienne w kościołach parafialnych (tzw. *laicorum litteraturae*) oraz żywoty świętych, z których najpopularniejszymi byli wówczas: Jerzy, Hubert, Błażej, Cyriak, Pantaleon, Wit, Katarzyna aleksandryjska, Barbara, Małgorzata antiocheńska i Krzysztof. Jak wyjaśnił ks. dr G. Ryś, religia pieśni i obrazu zawierała prośbę o łaskę, a opierała się na Biblii uzupełnionej apokryfami. Kolędy i pieśni pasyjne stanowiły przekład Pisma Św. na język średniowiecznych prostaczków. Pozostałe pieśni religijne zawierały inne prawdy dogmatyczne.

W żywej dyskusji, która nastąpiła po obydwu referatach, jako pierwszy głos zabrał ks. prof. dr hab. Józef Mandziuk (ATK). Ustosunkowując się do rozprawy prof. J. Wyrozumskiego zauważył, iż nie ma świętej, która byłaby Polką, z urodzenia, ponieważ św. Jadwiga była Niemką, a pozostałe tzn. Anna, Salomea, Kinga i Jolanta są uznane tylko błogosławionymi, zresztą trzy z nich to również cudzoziemki. Kończąc swoją wypowiedź ks. prof. J. Mandziuk podziękował prof. J. Wyrozumskiemu za piękny i interesujący referat.

Dr Kinga Szczepkowska-Naliwajek (ATK) zwróciła uwagę, odnośnie rozprawy ks. dr. G. Rysia, że zawijanie Dzieciątka w zwoje płótna, to przedstawienie apokryficzne, na co ks. dr G. Ryś odparł, iż tego typu przedstawienie ma swoją tradycję także w Bizancjum.

O. dr Paweł Szczeniński OSB uznał, że do świątobliwych kobiet polskich zaliczać można również królową Rychezę, żonę Mieszka II Lamberta, przypuszczalną fundatorkę opactwa benedyktynów w Tyńcu; i Gertrudę, córkę św. Jadwigi, której kult trwa wśród cystersów.

O. prof. dr hab. Bronisław Panek OCarm. (ATK) wyraził obawę, czy na kobietę średniowieczną należy patrzeć tylko przez jej zalety macierzyńskie i rodzinne, czy religijne; tym bardziej, że święte kobiety średniowiecza były wykształconymi, dobrze urodzonymi niewiastami, które otaczały się ludźmi swojego pokroju, tworząc na swoich dworach elitę intelektualną.

Odpowiadając na powyższe uwagi pod swoim adresem, prof. J. Wyrozumski stwierdził, że myślą przewodnią jego rozprawy była świętość w małżeństwie, o której wspominają żywoty, co jednak nie wyklucza dalszego szukania innych przejawów ich świątobliwego życia i, że na pewno na uwagę zasługują zarówno Ofka, księżniczka dominikańskich raciborskich, córka księcia Przemysława z raciborskiej linii Piastów, jak również Gertruda i królowa Rycheza.

Po przerwie referat wygłosił o. prof. dr hab. Henryk D. Wojtyśka CP, który mówił o duchowości kanoników regularnych. O. prof. H. Wojtyśka przedstawił historię ruchu kanonickiego i kształtowania się wspólnot w Windesheim i na Lateranie, gdzie powstały najważniejsze kongregacje. W Polsce kanonicy osiedlili się w Czerwińsku, Trzemesznie i Słęży, a ich najważniejszą siedzibą był kościół Bożego Ciała w Krakowie. Kanonicy zajmowali się modlitwą i pracą duszpasterską oraz charytatywną, spoczywał na nich także obowiązek nauki, czytania i przepisywania ksiąg. Źródłem ich duchowości były reguła zakonna i nauka św. Augustyna

Ks. prof. dr hab. Marian Banaszak przedstawił rozprawę pt. *Hagiograficzny i kronikarski wizerunek duchowości biskupa w średniowieczu*. Ks. profesor dokonał analizy jednego opracowania, dwóch kronik i dwóch przekazów hagiograficznych, które zawierały materiały o sylwetce biskupa Wojciecha. Referat ks. prof. M. Banaszaka był polemiką z twierdzeniami prof. Tadeusza Silnickiego, autora artykułu, zamieszczonego w opracowaniu wydanym na 950-lecie śmierci Patrona Polski, św. Wojciecha. Ks. prof. M. Banaszak uznał za stosowne dokonać także interpretacji przekazów hagiograficznych Jana Kanapariusza i św. Brunona z Kwerfurtu, które określił jako pełny wizerunek postaci biskupa Wojciecha.

O. prof. B. Panek OCarm. zauważył, iż wykład ten był wyśmienity pod względem metodologicznym, natomiast o. prof. dr hab. Janusz Zbudniewek ZP (ATK) poprosił ks. prof. M. Banaszaka o odpowiedź na pytanie, czy te dwa żywoty (Kanapariusza i św. Brunona) miały wpływ na wizerunek biskupa jako zupełnie przeciętneho człowieka, i czy stały się modelem dla żywotów innych biskupów np. Iwona Odrowąża. Ks. prof. M. Banaszak odpowiedział, że nie może dać jednoznacznej odpowiedzi na podobną sugestię, ponieważ jest zbyt mało przekazów dotyczących innych biskupów, aby można na ich podstawie dojść do wniosku, iż to właśnie żywot św. Wojciecha był wzorcem dla kolejnych tego typu biografii.

Kolejnym referentem był prof. dr hab. Jacek Wiesiołowski (PAN – Poznań), który mówił o roli średniowiecznego sanktuarium w Polsce. W 1000 roku powstaje erem w Międzyrzeczu, w wieku XII kolejne ośrodki kultowe m.in. św. Floriana, czy św. Wita, a w XIII stuleciu sanktuarium w Trzebnicy (św. Jadwigi), czy też w Płocku (kult kanonika Jana Czajki). Centrum kultowym stał się Kraków, gdzie cześć oddawano różnym świętym, zwłaszcza w dobie centralizacji państwa polskiego. Na przełomie XIII/XIV wieku wierni poczynają czcić Krzyż Św. i Grób Pański. Od końca XIV stulecia szczególną czcią otaczane są krucyfiksy. Powstają również pierwsze sanktuaria maryjne (Skepe, Gidle, Gostynin), w których znajdują się otoczone czcią wizerunki NMP. Zdaniem prof. J. Wiesiołowskiego największą aktywnością, w szerzeniu nowych kultów, odznaczali się bernardyni, którzy czcili także swoich braci zakonnych: Szymona z Lipnicy, Władysława z Gielniowa, Jana z Dukli. Prof. J. Wiesiołowski zwrócił uwagę na brak kleru parafialnego i biskupów wśród czczonych duchownych, za wyjątkiem Krakowa, gdzie cześć oddawano biskupowi Prandociej i Janowi Kantemu, słynącemu ze świętego życia profesorowi Akademii Krakowskiej (kanonizowany w 1767 roku). Prof. J. Wiesiołowski zakończył swój wykład zgłoszeniem postulatów o dokonaniu gruntownej analizy przywilejów kultowych, których jego zdaniem jest bardzo dużo, a które charakteryzują się znaczną wiarygodnością. Specjalnego badania wymagają także relikwie oraz peregrynacje Polaków do sanktuariów polskich.

Ks. dr Michał Janocha (ATK) przedstawił wykład pt. *Rozumienie i przeżywanie Mszy św. w Polsce w świetle świadectw ikonograficznych*. Ks. dr M. Janocha stwierdził, iż przedstawień Mszy św. w plastyce jest niewiele ponad 100 i dzieli się one na przedstawienia: ilustracyjne inaczej dostawne oraz interpretacyjne inaczej duchowe; czyli liturgiczne i symboliczne. Te pierwsze, w opinii ks. dr M. Janochy, zawierają tylko jeden wycinkowy moment Mszy św. np. gest błogosławieństwa; natomiast drugi rodzaj przedstawień ukazuje Mszę św. symbolicznie. Najważniejszym zaś gestem w liturgii jest gest konsekracji, lecz komunია nie była dla zwykłych grzeszników, komunikował tylko kapłan „pro omnibus”.

Mgr Beata Janowska (BN) opowiedziała o codziennym obcowaniu ze świętymi na przykładzie cudów, exemplów i kazań. Wiara w *miracula* i moc świętych była tak wielka, że wcale nierzadkie były przypadki, iż modlono się w intencji chorej krowy bądź składano wota z wdzięczności za uzdrowienie konia.

Po przerwie obiadowej wystąpił doc. dr hab. Tadeusz Trajdos, który przedstawił referat pt. *Religijność Władysława Jagiełły i jego synów*. Król Władysław czcił szczególnie relikwie Krzyża Św., był krzewicielem kultu maryjnego oraz kultu patronów Królestwa Polskiego. Wielkanoc i Boże Ciało król spędzał najczęściej we Lwowie. Komunię św. Jagiełło przyjmował 4 razy w roku m.in. w Boże Narodzenie, Wielkanoc i Boże Ciało. Ścisłe przestrzegał postu; żywił się wówczas chlebem, który popijał wodą. Udział w powinnościach wzorowego katolika wypełniał z gorliwością neofity.

Ostatnim referentem pierwszego dnia sympozjum był mgr Tomasz Makowski (ATK), który wystąpił z komunikatem pt. *Mikołaj z Jadownik – przyczynek do religijności chłopskiej*. Mgr T. Makowski omówił słynną bibliotekę Mikołaja z Jadownik i spróbował wykazać jej znaczenie i wpływ na wiarę i wzrost religijności wśród chłopstwa którego Mikołaj był duszpasterzem.

W trakcie dyskusji, podsumowującej pierwszy dzień obrad, ks. mgr. Tadeusz Żebrowski (WSD Płock) zauważył, że sanktuarium w Skępem zostało wybudowane ze składek wiernych, licznie tam pielgrzymujących i że stało się ono najważniejszym sanktuarium na północnym Mazowszu. O. dr P. Szaniecki OSB dodał, że kult Krzyża Św. zanikł w wieku XVII.

Drugi dzień sesji rozpoczął o. prof. dr hab. Janusz Zbudniewek ZP (ATK), który mówił o życiu duchowym polskich eremitów. O. prof. J. Zbudniewek przypominał pierwszych znanych pustelników: św. Romualda, św. Andrzeja-Swierada, Pięciu Braci Męczenników z Międzyrzecza. Pierwsi eremici polscy pochodzili z Włoch, następnie byli Polakami i Węgrami. Prócz benedyktynów, na ziemiach polskich osiedlili się też kameduli i kartuzi. W XIII wieku pojawili się u nas augustianie, a ksiądz Władysław Opolczyk sprowadził do Polski paulinów. Polacy eremici nie posiadali zrazu uprawnień duszpasterskich, nie mogli być także początkowo spowiednikami. Z czasem swoją działalność duszpasterską ukierunkowali na nawracanie Litwy i Rusi. Praktykowali surową ascezę i kontemplację, stronili od polityki.

O. dr Paweł Szczaniecki OSB wygłosił referat pt. *Oblicze duchowe polskich benedyktynów*. Pierwszym polskim benedyktynem był św. Wojciech. Przypuszcza się, iż także biskup Jordan był zakonnikiem benedyktyńskim. Reguła zakonu zakłada oddanie się Bogu do całkowitej dyspozycji, co w przypadku św. Wojciecha oznaczało aż do śmierci męczeńskiej włącznie. Wg o. dr. P. Szczanieckiego najpiękniejszym i najdoskonalszym przejawem życia benedyktyńskiego jest *Żywoć Mikołaja z Koźmina*. Wielką cześć benedyktyni darzyli także królową Ryczezę, którą tradycja zakonna mianowała fundatorką i duchową matką fundacji tyńskiej. O. dr P. Szczaniecki stwierdził, że istotą życia zakonników św. Benedykta jest hasło Ojca Świętego Jana Pawła II – „Totus tuus”.

O duchowości karmelitańskiej mówił o. prof. doc. dr hab. Bronisław Panek OCarm. (ATK), który opowiedział o krzewicielu kultu Matki Boskiej Szkaplerznej św. Szymonie Stocku oraz o zasobach źródłowych do dziejów zakonu karmelitów przed reformą św. Teresy z Avila i św. Jana od Krzyża.

Po krótkiej przerwie, mgr Paweł Skalski (ATK) wygłosił wykład pt. *Duchowość zakonów rycerskich*, w którym mówił kolejno poziom religijności templariuszy, krzyżaków i joannitów. Templariusze dbali o swoją reputację, co przejawiało się ścisłym przestrzeganiem ślubów zakonnych: czystości, ubóstwa i posłuszeństwa. Trzykrotnie w ciągu roku przyjmowali Komunię św., obowiązywał ich ścisły post w święta, po Komplecie nakazane było milczenie. Surowo karano złamanie królegokolwiek ślubu bądź przewinienie, którego dopuścił się zakonnik. Krzyżacy w każdym ze swych konwentów mogli mieć 12 rycerzy zakonnych, w tym 6 duchownych. Rządy w komturach (okręgach administracyjno-wojskowych) sprawowali wyłącznie świeccy rycerze-konturowie. W zakonie szczególną cześć otaczano NMP (patronkę zakonu), św. Jerzego i św. Elżbietę Węgierską, w wieku XIV rozpowszechnił się wśród krzyżaków kult św. Barbary. Trzeci zakon rycerski, którym byli joannici, prócz trzech ślubów zakonnych, dodał czwarty: służbę chorym i słabym. Joannici również krzewili kult maryjny, zwłaszcza Wniebowzięcie oraz Niepokalane Poczęcie NMP, oddawali też cześć swojemu pierwszemu mistrzowi – bł. Gerardowi, jednak do XV stulecia nie mieli własnych świątyni, mimo kilku zakonników, których zatwierdziła Stolica Apostolska. Kończąc swój wykład mgr P. Skalski zaapelował o przeprowadzenie oddzielnych badań nad duchowością braci-rycerzy, braci-kapelanów i braci-serwientów.

Ostatni referat o duchowości zakonnej wygłosiła mgr Maria Starnowska (WSP-Siedlce), która opowiedziała o religijności w kontekście krucjat i pielgrzymek do Ziemi Świętej. Peregrynacje podejmowano w celu uzyskania łaski lub odpustów, ponieważ jednak często okazywały się one zbyt kosztowne bądź trudne do zorganizowania i wyczerpujące, pojawiły się pielgrzymki zastępcze do sanktuariów Grobu Pańskiego i Kalendarium znajdujących się w kraju, którym opiekowali się bożogrobcy i joannici. Żywy był kult św. Jakuba Młodszego uważanego za założyciela bożogrobców, który często łączono z kultem św. Jakuba Starszego; natomiast joannici szerzyli kult swojego patrona Jana Chrzciciela.

Prof. dr hab. Waław Urban (WSP Kielce) przedstawił sposób i zakres oddziaływania Akademii Krakowskiej na Litwę w XV stuleciu. Jednym z głównych celów Akademii były próby utrwalania chrześcijaństwa na Litwie. Od 1413 roku w Akademii Krakowskiej zaczęli studiować Litwini, dla których fundowano bursy. Ostatnim wybitnym absolwentem litewskim uczelni krakowskiej, był Olbracht Gasztołd, teść Barbary Radziwiłłówny.

Podsumowania sympozjum podjął się o. dr P. Szanicki OSB. Odnosząc się do wykładu ks. prof. M. Banaszaka o. dr P. Szanicki wyraził żal, iż ks. prof. skupił się tylko na wizerunku hagiograficznym św. Wojciecha. Do rozprawy prof. J. Wyrozumskiego o. dr P. Szanicki doadł, że znakomita praca prof. Władysława Abrahama o małżeństwie w średniowieczu wykazuje, iż kobiety zawsze wyprzedzały mężczyzn w dążeniu do świętości i chwały niebieskiej. Mgr. T. Makowski o. dr P. Szanicki zalecił jeszcze wgląd w wiadomości o wikariuszach, którzy również mieli bardzo bogate biblioteki; natomiast prof. J. Wiesiołowski pochwalił za interesujące uzystematyzowanie polskich sanktuariów. O rozprawie ks. M. Janochy o. dr P. Szanicki powiedział, że był to wykład niezapomniany i drogi naszym sercom; również o. prof. J. Zbudniewek bardzo trafnie ukazał dzieje pustelników w Polsce. Do o. prof. H. Wojtyski zwrócił się z apelem o wydanie pism Piotra Klareta i zorganizowanie sympozjum na temat „devotio moderna”. Zdaniem o. dr P. Szanickiego, o. prof. B. Panek uświadomił nam ile jest źródeł karmelitańskich i jak są one niezbędne do badań nad dziejami zakonu.

Wnioski o. dr P. Szanickiego wywołały długą i gorącą dyskusję. O. prof. H. Wojtyska dodał do swojego referatu, że kościół Bożego Ciała w Krakowie był matką wszystkich polskich klasztorów i miał związki z czeską „devotio moderna” i rzeczywiście warto zorganizować sesję na ten temat, aby przybliżyć duchowość kanoników regularnych.

Mgr P. Skalski wyjaśnił o. dr P. Szanickiemu, że chociaż nie uwzględnił bł. Doroty z Mątów w swoim referacie, to rzeczywiście była ona czczona przez krzyżaków, którzy włączyli ją do swojej tradycji hagiograficznej.

Na zakończenie głos zabrał o. prof. J. Zbudniewek mówiąc, iż to, co chcieliśmy przekazać, jest niejako uzupełnieniem w zakresie badań w dziedzinie historii Kościoła, historii sztuki i muzykologii. W tym momencie nastąpiły podziękowania dla referentów, przybyłych gości oraz studentów, którym o. prof. J. Zbudniewek życzył, aby wynieśli z sesji jak najwięcej wiadomości i miłych wrażeń. Na koniec o. prof. zwrócił się do swoich seminarzystów, dziękując im za współpracę i wszechstronną pomoc w organizacji sympozjum.

Niestety, choroba uniemożliwiła prof. dr hab. Brygidzie Kurbisównie i s. dr Małgorzacie Borkowskiej udział w sesji.

Lidia Hanakówna

SPRAWOZDANIE Z SYMPOZJUM ZORGANIZOWANEGO PRZEZ KATEDRĘ ARCHEOLOGII CHRZEŚCIJANSKIEJ ATK Z OKAZJI JUBILEUSZU 25-LECIA JEJ ISTNIENIA

W dniach 1-2 grudnia 1995 roku Katedra Archeologii Chrześcijańskiej przy Wydziale Kościelnych Nauk Historycznych i Społecznych Akademii Teologii Katolickiej zorganizowała sympozjum archeologiczne pod tytułem: *Wierzenia eschatologiczne kultur śródziemnomorskich*. Sympozjum zorganizowali pracownicy tejże Katedry dla uczczenia 25-lecia jej działalności.